

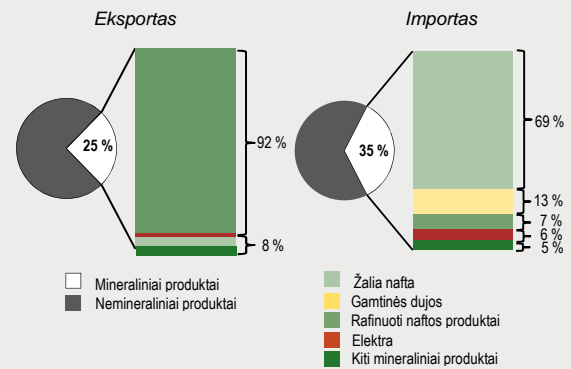
Lietuvos užsienio prekybos struktūroje dominuoja mineraliniai produktai¹ – 2011 m. jie sudarė ketvirtadalį viso šalies eksporto ir daugiau nei trečdalį importo (žr. A pav.). Tokia struktūra rodo energetinių išteklių poreikį šalies ūkiui, taip pat Lietuvos naftos perdirbimo pramonės žaliavų importą ir produkcijos eksportą. Lietuvos ūkio priklausomybė nuo pasaulinių energetinių išteklių paklausos ir pasiūlos veiksnių – plačiai energetikos ekspertų ir ekonomistų nagrinėjama tema. Vis dėlto makroekonominio stabilumo požiūriu svarbus pasaulinių energetinių išteklių kainų poveikis šalies einamajai sąskaitai iki šiol buvo vertinamas gana apibendrintai – nenagrinėjant mineralinių produktų eksporto ir importo struktūrinių veiksnių. Šia analize siekiama atskleisti išskaidytų mineralinių produktų prekybos raidą, atsižvelgiant į kiekių ir nominaliųjų verčių kaitą, taip pat pagal atskiras mineralinių produktų kategorijas įvertinti prekybos poveikį Lietuvos einamajai sąskaitai. Analizei naudojami Lietuvos statistikos departamento paskelbti užsienio prekybos (eksporto ir importo) kiekių ir nominaliųjų verčių duomenys nuo 2006 m. pirmojo ketvirčio iki 2012 m. antrojo ketvirčio. Pirmoje šios analizės dalyje struktūriškai atskleidžiama skirtingų kategorijų mineralinių produktų prekybos raida, o antroje įvertinamas mineralinių produktų kainos ir kiekio kaitos poveikis šalies einamosios sąskaitos balansui.

Mineralinių produktų užsienio prekybos raida

Lietuvos užsienio prekybos struktūroje tarp mineralinių produktų yra kelios reikšmingos produktų kategorijos – tai importuojami energetiniai ištekliai (gamtinės dujos, elektros energija, žalia nafta ir jos produktai) ir eksportuojama naftos perdirbimo pramonės produkcija. Naftos ir jos produktų svarba išskirtinė – tai reikšmingiausia eksportuojamų mineralinių produktų kategorija; bendra naftos ir jos produktų eksporto ir importo apimtis 2011 m. sudarė apie 80 proc. visos mineralinių produktų prekybos. Analizuojamu laikotarpiu šios produktų kategorijos prekybos rezultatams didelę įtaką darė AB „ORLEN Lietuva“ naftos perdirbimo gamyklos veiklos etapai. Skirtini tokie: 1) 2006–2007 m. – gamybos nuosmukio dėl tiekimo grandinės ir technologinių šokų; 2) 2008 m. – veiklos stabilizavimosi ir sparčios plėtros; 3) 2009 m. – gamybos nuosmukio dėl išorės paklausos šokų; 4) nuo 2010 m. – veiklos atsigavimo ir gana stabilios plėtros. Toliau šie etapai vertinami pagal poveikį mineralinių produktų eksportui ir importui, struktūriškai analizuojant mineralinių produktų prekybos duomenis nuo 2006 m. pradžios iki 2012 m. vidurio (žr. B ir C pav.).

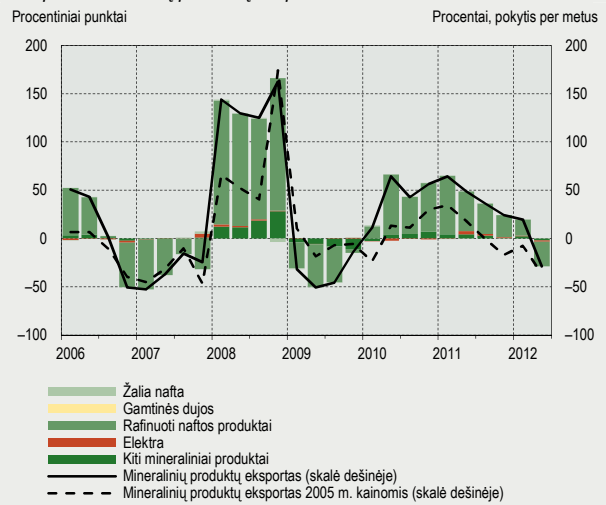
2006 m. liepos mėn. AB „ORLEN Lietuva“ naftos perdirbimo gamyklos užsienio prekyba sutrūko nutrūkus žalios naftos tiekimui vamzdiniais², o rudenį gamykloje kilo gaisras. Šie nenumatyti įvykiai, kartu ir 2007 m. vykdyti remonto bei modernizavimo darbai, paveikė naftos perdirbimo gamyklos produkcijos pasiūlą: naftos produkcijos tais metais eksportuota beveik perpus mažiau nei 2005 m. Atkūrus technologinį pajėgumą, sparčiai kylant pasaulinei naftos kainai, įvykiai klostėsi palankiau – 2008 m. tiek eksportas, tiek importas didėjo itin sparčiai. Tačiau 2009 m., sustiprėjus pasaulinei finansų krizei, naftos kainos poveikis tapo neigiamas – šalyje pagaminamų mineralinių produktų užsienio prekyba smuko. Nuo 2010 m. pradžios vėl matyti gana pastovus Lietuvos naftos perdirbimo pramonės produkcijos eksporto augimas. Jį ypač veikė naftos kainos pokyčiai, o didesnius neigiamus svyravimus lėmė trumpalaikiai veiksniai³.

A pav. Mineraliniai produktai Lietuvos užsienio prekyboje 2011 m.

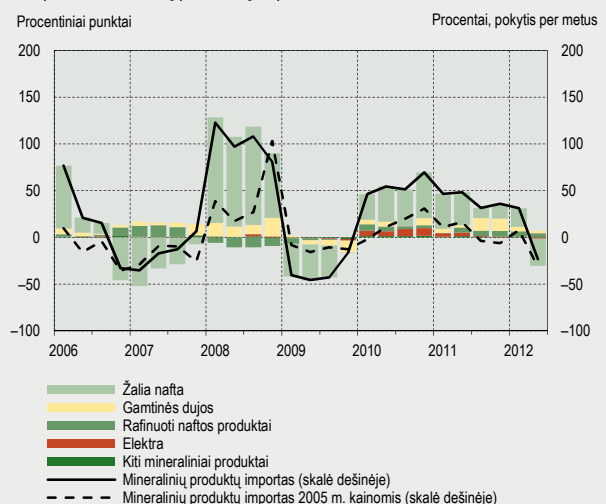
Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

B pav. Mineralinių produktų eksporto kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

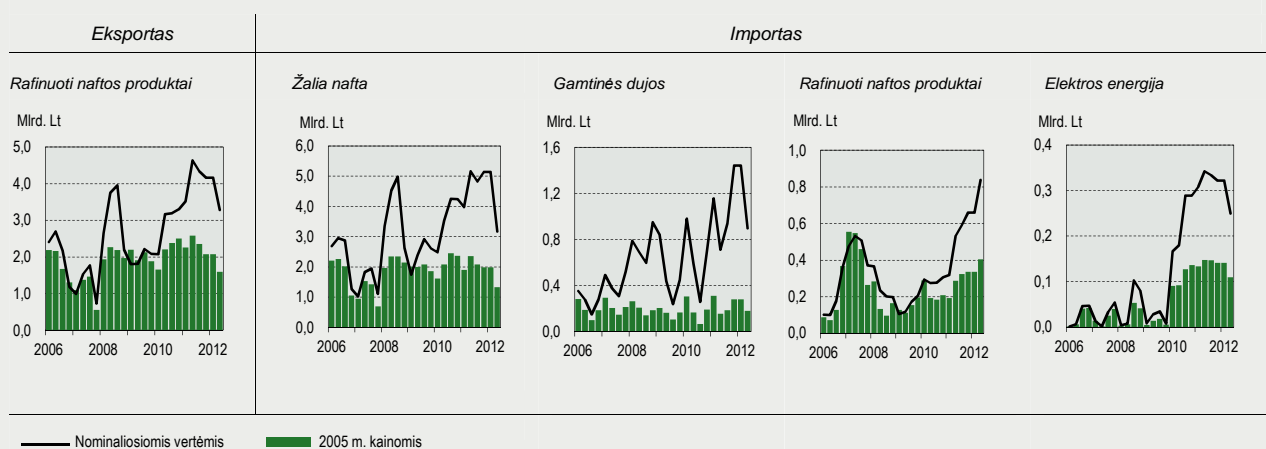
C pav. Mineralinių produktų importo kaitos veiksniai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Be naftos ir jos produktų, nemažą įtaką mineralinių produktų prekybos raidai turėjo gamtinių dujų ir iš dalies – elektros importo pokyčiai. Kaip rodo mineralinių produktų kategorijų analizė (žr. D pav.), kaina buvo svarbiausias veiksnys ir šių produktų prekybai⁴.

D pav. Svarbiausių kategorijų mineralinių produktų eksportas ir importas nominaliosiomis vertėmis ir 2005 m. kainomis

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Paveiksluose pavaizduoti pagrindinių mineralinių produktų importo ir eksporto srautai nominaliosiomis vertėmis ir 2005 m. kainomis leidžia gana aiškiai skirti kainos ir kiekio poveikį prekybos srautams. Naftos ir jos produktų prekybos pokyčius paaiškina jau aptarti naftos perdėbimo sektoriaus veiklos etapai, o gamtinių dujų ir elektros energijos importo kaitą reikėtų panagrinėti atskirai. Abiejų kategorijų importo kaitos tendencijos buvo skirtingos – gamtinių dujų apimtys buvo palyginti stabilios (labiau veikiamos sezoninių veiksnių), o elektros energijos importas gerokai padidėjo dėl struktūrinio lūžio, įvykusio 2010 m. galutinai nutraukus Ignalinos atominės elektrinės veiklą. Importuotų gamtinių dujų ir elektros energijos kainų raida buvo veikiamą labiau išorinių veiksnių. Pažymėtina, kad jos tendencijos itin nepalankios šalies gamtinių dujų importuotojams – pastaruosiu metu už tą patį kiekį jie sumoka kelis kartus daugiau nei 2005 m.

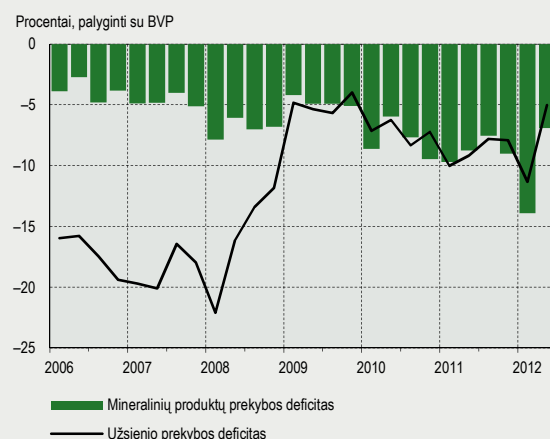
Mineralinių produktų kainų pokyčio poveikis Lietuvos einamosios sąskaitos balansui

Mineralinių produktų prekybos deficitas 2006 m. nesiekė 5 proc. šalies BVP, o jau 2012 m. pirmąjį pusmetį viršijo 10 proc. BVP (žr. E pav.). Taigi, prekyba mineraliniais produktais vis labiau lemia Lietuvos einamosios sąskaitos balanso pokytį ir kartu šalies makroekonominį pažeidžiamumą. Pirmoje analizės dalyje, aptariant mineralinių produktų prekybos raidos veiksnius, buvo išskirta kainų poveikio svarba, o toliau bus nuodugniau nagrinėjama kainų pokyčio įtaka mineralinių produktų prekybos balansui. Atliekant tokius poveikio vertinimus, svarbu atsižvelgti tiek į mineralinių produktų importą, tiek į eksportą ir skaičiavimams naudoti duomenis, kurie būtų palyginami su apibendrintais užsienio prekybos duomenimis.

Kainos kaitos poveikio analizei naudojami jau minėti Lietuvos statistikos departamento skelbiami kiekių ir nominaliųjų verčių duomenys. Skirtingų kategorijų kainos poveikis vertinimas iš einamojo ketvirčio nominaliosios vertės atėmus praeito ketvirčio nominaliosios vertės ir kiekio santykį, padauginant iš einamojo ketvirčio kiekio. Gautas produktų grupių kainos veiksnių vertės sudedamos ir taip apskaičiuojamas kainos poveikis eksportui ir importui. Atėmus eksporto kainos veiksnių iš importo kainos veiksnio, apskaičiuojamas grynas kainos veiksnys, rodantis, kiek dėl ketvirtinio kainų pasikeitimo buvo paveiktas užsienio prekybos balansas. Analizės rezultatai pateikiami F pav., struktūriškai išskaidžius apibrėžtą kainos veiksnių, kartu su agentūros „Bloomberg“ skelbiamu ketvirtiniu naftos kainos pokyčiu.

Pažymėtina, kad naftos kainos pokyčio poveikis eksportui ir importui yra priešingų krypčių, pavyzdžiui, pinganti nafta lemia, kad mažėja importuojamų mineralinių produktų įsigijimo sąnaudos, bet kartu – ir eksportuojamų mineralinių produktų pardavimo pajamos (toks priešingų krypčių poveikis būna ir brangstant naftai). Vis dėlto Lietuvos importuojamų mineralinių produktų vertė gerokai didesnė už eksportuojamų, todėl ir importuojamų produktų kainų pokyčio poveikis stipresnis. Tai rodo ir atlikta koreliacijos analizė – bendrąjį kainos poveikio rodiklį sieja stiprus neigiamas koreliacijos

E pav. Lietuvos mineralinių produktų prekybos deficitas ir bendras užsienio prekybos deficitas

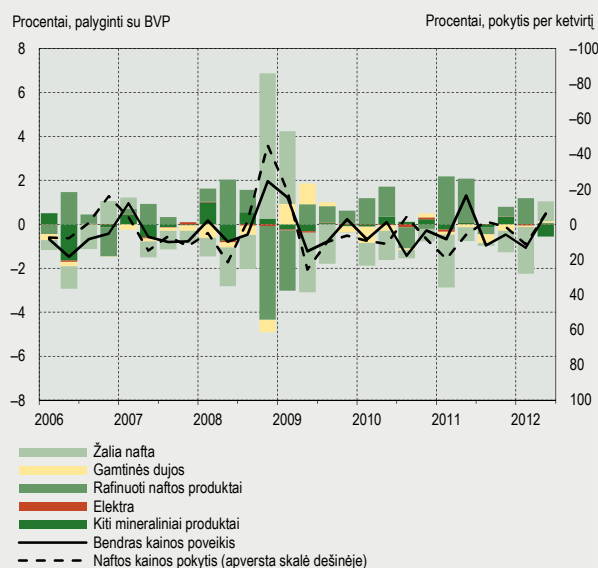

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

ryšys su pasaulinėse biržose fiksuojamu naftos kainos ketvirtiniu pokyčiu⁵. Taigi, galima gana užtikrintai teigti, kad pasaulinės naftos kainos padidėjimas lemia neigiamą mineralinių produktų kainos veiksnio poveikį Lietuvos užsienio prekybos balansui.

Verta smulkiau panagrinėti šį poveikį skirtingais laikotarpiais. 2008 m. ketvirtąjį ketvirtį (palyginti su ankstesniu ketvirčiu) naftos kainai sumažėjus 40 proc., Lietuvos mineralinių produktų kainų pokyčio veiksnys darė beveik 2 proc. BVP teigiamą poveikį šalies užsienio prekybos deficitui. Žalios naftos kainos kritimas palankiai veikė prekybos balansą, o pigesni rafinuoti naftos produktai lėmė mažesnę eksporto įplaukų srautą, taigi, bendras kainos poveikis 2008 m. ketvirtojo ketvirčio užsienio prekybos balansui buvo teigiamas. Šis pavyzdys rodo, kad vienos krypties poveikis tik iš dalies kompensuoja kitos krypties poveikį, o tai ir lemia mineralinių produktų prekybos deficito padidėjimą arba sumažėjimą. Analizuojant kitus laikotarpius, matyti, kad aptartas ryšys būna nevienodas. Tai lemia tiek kintanti prekybos struktūra (kai kurių mineralinių produktų kategorijos labiau priklauso nuo pasaulinės naftos kainos pokyčių), tiek ir kintanti naftos produktus gaminančių ir eksportuojančių įmonių kainodara. Matyti, kad 2012 m. pirmąjį pusmetį, veikiant minėtiems veiksniams, naftos kainos pokytis iš dalies lėmė Lietuvos einamosios sąskaitos balanso svyravimus. F pav. pateiktas vertinimas rodo, kad 2012 m. pirmąjį ketvirtį kainos veiksnys sudarė apie -1,1 proc. BVP, taigi, buvo vienas iš svarbiausių veiksnių, lėmusių einamosios sąskaitos deficito padidėjimą iki 10,0 proc. BVP, o antrąjį ketvirtį gerokai prisidėjo prie einamosios sąskaitos pertekliaus susidarymo (atitinkamai 0,5 ir 4,6 % BVP). Tai rodo, kad ir pastaruosiu metu Lietuvos makroekonominis stabilumas yra labai priklausomas nuo pasaulinių energetinių išteklių pasiūlos ir paklausos veiksnių. Todėl, vertinant šalies energetinės plėtros strategiją, svarbu suprasti šio poveikio perdavimo kanalus ir numatyti galimus sprendimus, mažinančius išorinių veiksnių sukeltą šalies makroekonominį pažeidžiamumą.

F pav. Mineralinių produktų kainos veiksnio poveikis užsienio prekybos balansui ir naftos kainos pokytis pasaulinėse rinkose

Šaltiniai: Bloomberg, Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

¹ Mineralinių produktų kategoriją apibrėžia kas metus EK tvirtinamas kombinuotosios nomenklatūros reglamento (2012 m. reglamento Nr. 1006/2011) penktas skyrius; į jį įtraukti ir Lietuvos užsienio prekybai reikšmingi energetiniai (naftos) produktai (nafta ir jos rafinuoti produktai, gamtinės dujos, elektra).

² Nutrūkus žalios naftos tiekimui vamzdynais iš Rusijos, bendrovė AB „ORLEN Lietuva“ žaliava apsirūpina per Būtingės reversinį importo-eksporto terminalą.

³ 2012 m. antrąjį ketvirtį mineralinių produktų prekyba mažėjo dėl planinio remonto – AB „ORLEN Lietuva“ gamyklos veikla balandžio pabaigoje buvo sustabdyta ilgiau nei mėnesiui.

⁴ Išimtis – elektros energijos importas. Šios produktų grupės importo apimtis stipriai paveikė Ignalinos atominės elektrinės uždarymas, po kurio 2010 m. labai išaugo importuojamos elektros energijos poreikis.

⁵ Bendrojo mineralinių produktų kainos poveikio ir pasaulinių naftos kainų pokyčio (nuo 2006 m. pirmojo ketvirčio iki 2012 m. antrojo ketvirčio imtinai) koreliacijos koeficientas yra -0,6. Atskirai vertinant mineralinių produktų eksporto ir importo kainos veiksnių ryšį su naftos kainos pokyčiais, nustatoma dar didesnė koreliacija (abiems atvejais koreliacijos koeficientas viršija 0,8).